

Paweł Sygowski (Lublin)

Liczba ludności żydowskiej w wykazie statystycznym województwa lubelskiego z 1819 r.

Wśród wykazów statystycznych dotyczących ludności żydowskiej Lubelszczyzny tak istotnych dla badań nad historią demograficzną tego regionu, zestawienie z 1819 r., jak się wydaje, nie było do tej pory szerzej znane. Przechowywana w Archiwum Państwowym w Lublinie rękopiśmienna „Wiadomość statystyczna” województwa lubelskiego, będąca podstawą niniejszych rozważań, opracowywana była od końca października 1818 r. do maja 1819 r.¹ W tym czasie województwo to obejmowało obecne tereny środkowej i południowej Lubelszczyzny – ówczesne obwody lubelski, krasnostawski, hrubieszowski i zamojski². W „Wiadomości” przedstawione są w formie tabeli dane dotyczące poszczególnych miejscowości: zabudowy mieszkalnej, demografii, liczby roboczych koni i wołów oraz liwerunku (pszenica, żyto, owies, siano, słoma). Dodatkowo, na prawym marginesie obok tabeli, przy poszczególnych miastach i wsiach dopisana jest liczba ludności żydowskiej (wiele wsi i kilka miasteczek nie było zamieszkała przez Żydów). Zdarzało się, że liczbę ludności żydowskiej w danej miejscowości wpisywano omyłkowo przy miejscowościach sąsiadujących w tabeli. Tak było na pewno w przypadku Biskupic (liczbę Żydów dopisano omyłkowo do sąsiadującej w tabeli wsi Brzezice – nr 5 w tabeli) i Bychawy (zapis przy sąsiadującej wsi Zadubie – nr 11 w tabeli).

„Wiadomość statystyczna” jest źródłem dosyć obszernym – samych tylko miast i gmin odnotowano w niej 544 (wsie wymieniane są dopiero w gminach), dlatego też w poniższym opracowaniu dane dotyczące ludności żydowskiej zaprezentowane są w wyborze (85 miejscowości). W niżej przedstawionej tabeli podana jest przede wszystkim liczba Żydów w miastach, miasteczkach i wsiach, w których kahały były odnotowane już w publikowanych wykazach z XVII i XVIII w.³ Ponadto dołączone są miejscowości, w których gminy żydowskie powstały dopiero w XIX w. – tak przed ukazem tolerancyjnym

1 Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Komisja Województwa Lubelskiego (dalej: KWL), sygn. 508, Wiadomość Statystyczna Obejmująca w Sobie Ilość Dymów osiadłych y pustych Ludność Męzką i Żeńską Zaprzężay w Koniach y Wołach Wedle Stanu Obecny z Gmin i Przyległościów na Powiaty – z Powiatów na Obwodów – z Obwodów na Woiewództwo Lubelskie, stosownie do Akt Obwodowych UŁOŻONA oraz WYKAZ Należytości Liwerunkowej w Produktach i Pieniędzach na Dwory, Probostwa, Gromady i Miasta względnie Powiatów, Obwodów y całego Woiewództwa z Ksiąg Obwodowych wyięty Prześwietney Radzie Obywatelskiej Woiewództwa Lubelskiego w Odpowiedź JEy poleceniu z dnia 26 Października 1818 Roku do Liczby 179. PODANE dnia 1. Maia 1819 Roku w Lublinie.

2 W. Ćwik, J. Reder, Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz, Lublin 1977, s. 84.

3 M. in.: Z. Guldon, Ludność żydowska w miastach Małopolskich w drugiej połowie XVII wieku [w:] Żydzi w Małopolsce, pod red. F. Kiryka, Przemysł 1991, s. 85-97; T. Opas, Sytuacja ludności żydowskiej w miastach szlacheckich województwa lubelskiego w XVIII wieku, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1968, nr 68, s. 3-35; Liczba głów żydowskich w Koronie z taryf roku 1765 (wyd. J. Kleczyński i F. Kluczycki), „Archiwum Komisji Historycznej” 1898, t. 18 (Kraków), s. 388-407; Z. Guldon, L. Stępkowski, Spis ludności żydowskiej z 1790 roku, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1986, nr 3-4 (139-140), s. 123-130; S. Jop, Taryffa głów żydowskich w województwie lubelskim z 1778 [w:] Religie. Edukacja. Kultura. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Litakowi, pod red. M. Surdackiego, Lublin 2002, s. 143-153.

jak i po jego uchwaleniu (ukaz tolerancyjny z 1862 r. zniósł ostatecznie zakaz osiedlania się Żydów w miastach⁴). Należą do nich miasta i miasteczka, które były własnością królewską i obowiązywał w nich zakaz osiedlania się Żydów (Krasnystaw, Tarnogóra, Urzędów, Wąwolnica)⁵, miasta będące własnością duchowieństwa (Sawin, Pawłów, Michów, Chodel, Skierbieszów, Puchaczów), w których ludność żydowska wcześniej się nie osiedlała⁶. W niektórych z nich (Pawłów, Puchaczów, Skierbieszów), mimo podejmowanych prób przez mieszkających tam Żydów, gminy jednak nie powstały⁷. W tabeli znajdują się również wsie i osady, w których gminy żydowskie zostały założone dopiero w XX w. (Cyców, Zakrzówek, Zwierzyniec)⁸. Zamieszczone są tu też miasteczka o bardzo małej liczbie mieszkańców, w których ludności żydowskiej mieszkało tak niewiele, że gminy żydowskie nigdy tam nie powstały (Boża Wola, Firlej, Kluczkowice, Rachanie, Wrzelowiec), a także miasteczka, w których być może w wieku XVII były kahały, ale w XVIII w. liczba Żydów na tyle w nich spadła, że przestały one tam funkcjonować (Prawno, Rawa)⁹.

W tabeli wymienione są także niektóre przedmieścia oraz wsie położone w pobliżu niektórych miast i osad (Lublina, Głuska, Krasnegostawu, Józefowa Ordynackiego, Zwierzynica, Zamościa), w których z różnych względów (m. in. zakaz osiedlania się w sąsiadujących z nimi miastach) dużą część mieszkańców w 1819 r. stanowili Żydzi. Większość z tych miejscowości z czasem została wchłonięta przez pobliskie miasta.

Do kahału w Lublinie zostały włączone przykahałki na przedmieściach Piaski (Nowy Kazimierz) i Kalinowszczyzna (w 1821 r.)¹⁰, oraz wieś Tatary. Wrotków i Dziesiątą czasowo

4 A. Eisenbach, *Emancypacja Żydów na ziemiach polskich 1785-1870 na tle europejskim*, Warszawa 1988, s. 479-484, 504-508; G. Zalewska, *Status prawny ludności żydowskiej [w:] Historia i kultura Żydów polskich. Słownik*, Warszawa 2000, s. 317.

5 J. Mazurkiewicz, *W czasach stanisławowskich [w:] Dzieje Lubelszczyzny*, t. 1 (pod red. T. Mencla), Warszawa 1974, s. 452; W. Ćwik, *Ludność żydowska w miastach królewskich Lubelszczyzny w drugiej połowie XVIII wieku*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1966, nr 59, s. 29-62. Najwcześniej została utworzona gmina żydowska w Wąwolnicy – być może już w 1 ćw. XIX w. [P. Sygowski, *Wąwolnica, woj. lubelskie. Cmentarz żydowski – teczka ewidencyjna*, Lublin 1992, s. 8 (m-pis w archiwum Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie)], następnie w Krasnymstawie (zob. niżej), w końcu XIX w. w Urzędowie – zob.: A. Trzeciński, *Urzędów [hasło do „Katalogu cmentarzy żydowskich w Polsce”*, Lublin 1989 (m-pis Żydowski Instytut Historyczny – dalej: ŻIH)]. Żydzi z Tarnogóry zostali usunięci w 1744 r. (zob. niżej).

6 Gminy powstały w Michowie, Sawinie i Chodlu. Żydzi w Michowie zaczęli osiedlać się zapewne po kasacie jezuitów (1773 r.), do których miasto to należało wcześniej (od około 1730 r.). Samodzielna gmina została wydzielona z gminy kurowskiej zapewne pod koniec 1 ćw. XIX – zob.: P. Sygowski, *Michów [hasło do „Katalogu cmentarzy żydowskich w Polsce”*, Lublin 1990 (m-pis ŻIH)]. Podobnie było w Chodlu, jednak gmina żydowska powstała tu dopiero w 1869 r., przez wydzielenie z gminy opolskiej – zob.: P. Sygowski, *Chodel [hasło do „Katalogu cmentarzy żydowskich w Polsce”*, Lublin 1992 (m-pis ŻIH)]. W Sawinie gmina powstała albo w 1909 [APL, *Rząd Gubernialny Lubelski (dalej: RGL)*, Wydział IV Administracyjny (dalej: A IV) 1909:168], albo dopiero po 1914 r. – zob.: R. Kuwałek, *Żydowskie Gminy Wyznaniowe w powiecie chełmskim w latach 1918-1939*, „Rocznik Chełmski” 1995, t. 1, s. 219; M. M. Dederko, *Żydowska Gmina Wyznaniowa w Sawinie, Sawin – Czułczyce 2002*.

7 Np. w Skierbieszowie – zob.: APL, RGL, A IV 1883:85 b; RGL, A IV 1888:118.

8 Mimo protestów Gminy Wyznaniowej Żydowskiej ze Szczebrzeszyna Gmina w Zwierzynicy musiała powstać w okresie międzywojennym, skoro zachował się tutejszy cmentarz – zob.: APL, *Urząd Wojewódzki Lubelski (dalej: UWL)*, Wydział Społeczno-Polityczny (dalej: WSP), sygn. 731. W Zakrzówku próbę założenia gminy podjęto już w przed I wojną światową (APL, RGL, A IV 1910:72), ale powstała jak się wydaje dopiero tuż przed II wojną światową. W Cycowie społeczność żydowska należała w 2 poł. XIX w. do Gminy w Łęcznej (w latach 60tych XIX w. z opłatami na rzecz Gminy w Łęcznej zalegali Żydzi m. in. z Puchaczowa, Milejowa, Cycowa, Bekiesz y Hut y – zob.: APL, RGL, A IV 1874:5), a w okresie międzywojennym początkowo do Łęcznej, potem (od 1927 r.) przez jakiś czas do Gminy w Siedliskach (R. Kuwałek, *Żydowskie Gminy Wyznaniowe*, s. 240, 244). Samodzielna Gmina powstała tuż przed II wojną światową – zob.: „karta biała” cmentarza żydowskiego w Cycowie (oprac. P. Sygowski, Lublin 1993) [w:] *Archiwum Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie*.

9 Opas, s. 11.

10 R. Kuwałek, *Urzędowi rabini lubelskiego Okręgu Bożniczego 1821-1939 (przyczynek do dziejów Gminy Żydowskiej w Lublinie) [w:] Żydzi w Lublinie. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina*, t. 1 pod red. T. Radzika, Lublin 1995, s. 29.

przyłączono do Głuska, zaś Czechówkę Dolną do miasteczka Wieniawy¹¹, której gminę żydowską przyłączono z kolei do gminy lubelskiej w 1911 r.¹² lub w 1916 r.¹³

Krasnystaw jako miasto królewskie posiadał zakaz osiedlania się Żydów, którzy w związku z tym zamieszkali w sąsiedniej wsi Góry. Tutejszy kahał określany był w 1765 r. jako Przedmieście Krasnostawskie. Z danych dla Krasnegostawu zamieszczonych w „Wykazie” z 1819 r. jak i w zestawieniu z 1827 r. można wnioskować, że w tym czasie siedzibą kahału była nadal wieś Góry, skoro Żydów mieszkało tam nadal więcej niż w mieście. Przywilej *de non tolerandis Judaeis* został zniesiony w 1833 r.¹⁴ lub w 1862 r.¹⁵ i dopiero wówczas siedzibą gminy żydowskiej stał się sam Krasnystaw, odnotowany jako taki w 1864 r.¹⁶

Obecność Żydów we wsi Hamernia, położonej kilka kilometrów Józefowa Ordynackiego, związana była z działającą tam hamernią oraz papiernią. Ta ostatnia dostarczała papier m. in. do drukarni Szai Waxa w Józefowie¹⁷. Podobnie być może było we wsi Rudka koło Zwierzyńca, gdzie działały już w XVII w. różne warsztaty produkcyjne¹⁸. Zwraca uwagę fakt, że od lat 70. XVIII w. kilka zakładów produkcyjnych działało także w pobliskim Zwierzyńcu¹⁹, a mimo to, jak widać z wykazu z 1819 r., brak tam osadników żydowskich, co może sugerować, że obowiązywał zakaz ich osiedlania się tam.

Kahał włostowicki powstał w miejscowości, która nigdy miastem nie była, choć w niektórych zapisach archiwalnych XVIII w. zwana była „miasteczkiem”²⁰. W związku z wybraniem przez Czartoryskich pobliskiej wsi Puławy jako miejsca ich głównej rezydencji, powstała tam osada przypałacowa, w której mieszkało wielu Żydów. Ich liczba z czasem na tyle wzrosła, że powstał tam kahał (1820 r.), do którego włączono coraz mniej liczną gminę we Włostowicach²¹.

Przedmieście Lwowskie przy Zamościu z powodu budowy twierdzy (1817-31)²² zostało zlikwidowane, jego mieszkańcy (w tym Żydzi) przeniesieni do utworzonej specjalnie Nowej Osady, która z czasem została włączona do Zamościa²³.

Gmina żydowska w Tarnogórze została przez właściciela przeniesiona w 1744 r. do położonej tuż obok wsi Izbicy, która w 1750 r. otrzymała prawa miejskie²⁴. Mimo to, jak wydać z omawianej „Wiadomości Statystycznej”, nieliczna grupa Żydów w 1819 r. nadal mieszkała w Tarnogórze.

11 Ibidem.

12 APL, RGL, A IV 1911:236

13 R. Kuwałek, Społeczność żydowska na Wieniawie w XIX i XX wieku [w:] Żydzi w Lublinie. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina, t. 2 pod red. T. Radzika, t. 2, Lublin 1998, s. 197.

14 W. Wierzbieniec, Krasnystaw [w:] Żydzi w Polsce. Leksykon, Warszawa 2001, s. 247.

15 Encyclopaedia Judaica. Das Judentum in geschichte und gegenwart, t. 10 (red. J. Klatzkin), Berlin 1934, s. 389; Encyclopaedia Judaica, t. 10, Jerusalem 1972, s. 1242-1243.

16 APL, RGL, sygn. Adm. 1725.

17 W. Ćwik, Dzieje Józefowa, Rzeszów 1992, s. 57-65.

18 J. Niedźwiedź, Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego, Zamość 2003, s. 432-433.

19 Ibidem, s. 638.

20 Taryffa Głów Żydowskich w Województwie Lubelskim ... 1778, zobacz: APL, Księgi Grodzkie Lubelskie, sygn. 21593/432, k. 133.

21 Encyclopaedia Judaica (Jerusalem), t. 13, s. 1381-1382; P. Sygowski, Puławy [hasło do „Katalogu cmentarzy żydowskich w Polsce”, Lublin 1992 (m-pis ŻIH)].

22 J. Kowalczyk, Zamość. Przewodnik, Warszawa 1975, s. 21-23.

23 J. Górak, Miasta i miasteczka Zamojszczyzny, Zamość 1990, s. 108-109.

24 Niedźwiedź, s. 194.

Żydzi wygnani w 1761 r. z prywatnego miasta Wojsławice (posądzeni o mord rytualny) otrzymali po 20 latach ponownie zezwolenie na osiedlenie się tam. Warto zwrócić uwagę, że kahał odrodził się niezwykle szybko – w następnym roku (1781) podatek opłacało już 99 Żydów²⁵, tak że w 1819 r. kahał ten nie różnił się specjalnie wielkością od kahałów w innych miastach o podobnej wielkości na tym terenie.

Trzeba też dodać, że w niektórych wsiach (nie włączonych do poniższej tabeli) liczba ludności żydowskiej była większa niż w niektórych miasteczkach, np. w Skorczykach (51), Stojeszynie (39), Potoczku (23), Potoku (102 w różnych działach wsi), Świeciechowie (28), Łukowej (37), Potoku Górnym (23), Woli Radzieckiej (22), Różańcu (24), Sobieszczanach (51), Piotrkowie (26), Wilczopolu (24), Dysie (29), Krasieninie (30), Bochofnicy (26), Oleśnikach (53), Piaskach Szlacheckich (39), Chojnie (44), Dorohusku (23), Łańcuchowie (26), Syczynie (39), Mataczu (32), Zawalowie (31). W innych wsiach Żydzi albo nie mieszkali, albo były tam zaledwie 2-3 rodziny (od kilku do kilkunastu osób).

Podstawowym pytaniem przy omówieniu tego typu źródła jest problem jego zgodności z rzeczywistością. Jak wskazują badania Adama Penkalli dane dla Królestwa Polskiego w wykazach z 1 połowy XIX w. są mniej dokładne niż dane późniejsze, a różnica między odnotowaną a faktyczną liczbą Żydów może sięgać 10%²⁶.

Liczba ludności żydowskiej w różnych wykazach, opracowanych w niezbyt odległym czasie, jest niejednokrotnie istotnie rozbieżna. Stąd statystyka z 1819 r. jest zestawiona tu z danymi z 1827 r., podanymi w opracowaniu Wasiutyńskiego²⁷. Dane o liczbie ludności w miejscowościach wymienionych w „Wiadomości” z 1819 r., a nie wymienionych u Wasiutyńskiego zacytowałem za „Tabellą miast, wsi i osad Królestwa Polskiego” z 1827 r.²⁸ Informacje tam podane dotyczą niestety tylko ogólnej liczby mieszkańców, bez wyszczególnienia ludności żydowskiej. Trzeba zwrócić uwagę, że liczby ludności w tych samych miejscowościach w 1827 r. u Wasiutyńskiego i w „Tabelli” są rozbieżne – czasem dosyć istotnie. Na ogół liczba mieszkańców u Wasiutyńskiego jest wyższa i to czasami znacznie (np. w Hrubieszowie o 1450 osób, w Wojsławicach o 900, w Janowie Lubelskim i Dubience o około 800, w Chełmie o ponad 500, w Bełżycach, Jarczowie, Lubartowie o około 400; w wielu miastach i miasteczkach od kilkudziesięciu do około 300); tylko w niektórych jest taka sama (Puławy, Siedliszcze i Zamość) lub mniejsza (Krasnobród, Rejowiec, Tomaszów Lubelski).

Porównując liczbę ludności żydowskiej w obu wykazach należy odnotować, że w ciągu 9 lat nastąpił jej wzrost, czasem znaczny. W Lublinie według tych danych do roku 1827 przybyło (po około) 2000 Żydów, w Zamościu 1500, w Hrubieszowie 1300, Dubience 600, Łaszczowie 550, w Janowie Lubelskim i Chełmie po ok. 500, Biłgoraju, Kraśniku i Łęcznej

25 P. Sygowski, Synagoga w Wojsławicach, woj. chełmskie, Lublin 1985 (m-pis w Delegaturze Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Chełmie), s. 23.

26 A. Penkalla, Żydzi na terenie guberni radomskiej w latach 1815-1862, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, 1991, t. 28, z. 1-2, s. 10-22.

27 B. Wasiutyński, Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. Studium Statystyczne. Warszawa 1930, s. 33-34, 59-63,

28 Tabella miast, wsi i osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności, alfabetycznie ułożona w Biórze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policy, t. 1 (A – Ł); t. 2 (M – Z), Warszawa 1827.

po ok. 400, w Józefowie Ordynackim, Kurowie, Opolu Lubelskim i Szczepieszynie po ok. 350, w Baranowie, Bełżycach, Grabowcu, Lubartowie i Zaklikowie po ok. 300. Wzrost społeczności żydowskiej o 150-200 osób odnotowano w 1827 r. w Bychawie, Czemiernikach, Głusku, Goraju, Izbicy, Józefowie nad Wisłą, Kazimierzu Dolnym, Komarowie, Kryłowie, Krzeszowie, Markuszowie, Tomaszowie Lubelskim, Wąwolnicy, Wojsławicach i Żółkiewce. W pozostałych miastach i miasteczkach uwzględnionych w „Wykazie” wzrost był mniejszy – od kilkunastu do stu osób. Tylko w Rejowcu, Modliborzycach i Tarnogrodzie liczba Żydów uległa nieznacznemu zmniejszeniu. W przypadku Tarnogrodu zapewne część Żydów przeniosła się do pobliskiego Biłgoraja. Wynikać to mogło po części z przepisów władz zaborczych dotyczących miast przygranicznych, ale także z intensywnego rozwoju w Biłgoraju dochodowego sitarstwa, którym z czasem zajęli się również Żydzi.²⁹ Tendencja wzrostu liczby ludności żydowskiej w XIX w. (czasem znaczna), widoczna szczególnie przy porównaniu procentowego udziału tej ludności w poszczególnych miejscowościach w 1819 i 1827 r., nie jest tendencją powszechną w tym czasie w Królestwie Polskim – np. w szeregu miast i miasteczek kielecczyny występował odwrotny proces – spadek liczby ludności żydowskiej³⁰.

Według omawianego wykazu w 1819 r. województwo lubelskie liczyło 422 671 mieszkańców, w tym 20 401 Żydów, co stanowiło zaledwie 4,8% jego ludności.

Największymi skupiskami społeczności żydowskiej ówczesnego województwa lubelskiego (ponad 1 tys. Żydów) były następujące miasta (kolejno pod względem liczby ludności): Lublin, Lubartów, Hrubieszów, Tarnogród, Kraśnik, Chełm, Zamość, Łęczna, Tomaszów i Kazimierz. W ciągu następnych kilku lat (do 1827 r.) w tym „rankingu” wyżej przesunęły się: Hrubieszów, Zamość, Dubienka i Łęczna. Do 1827 r. do miast, w których liczba Żydów wyniosła około tysiąc i więcej dołączyło kilka kolejnych: Janów Lubelski, Kurów, Szczepieszyn, Biłgoraj, Bełżyce i Opole Lubelskie.

Procentowo największą liczbę Żydów odnotowano w 1819 r. w Izbicy (95,7%), Czechówce Dolnej (93,3%) i Wieniawie (80,3%); ponad 60% ludności żydowskiej miały: Tomaszów Lubelski (67%), Siedliszcze (66,4%), Łaszczów (65,2%), Józefów nad Wisłą (63,6%), Żółkiewka (61%) i Chełm (60,3%); pomiędzy 60 a 50% – Lubartów, Zamość, Rejowiec, Łęczna, Annopol, Kraśnik, Kazimierz, Józefów Ordynacki i Końskowola; pomiędzy 50 a 40% – 10 miast, pomiędzy 40 a 30% – 12 miast, pomiędzy 30 a 20 – 13 miast, pomiędzy 20 a 10% – 11 miejscowości, poniżej 10% – 18 miejscowości, bez Żydów – 3 (Pawłów, Urzędów, Zwierzyniec).

W 1827 r. największy procent ludności żydowskiej tak jak uprzednio miała Izbica (97,5%). Brak w tym zestawieniu informacji o Żydach Wieniawy i Czechówki. Według innej informacji, z 1826 r., procent Żydów na Wieniawie wzrósł do 84,4³¹. Do miast o przeważa-

29 P. Sygowski, Żydzi w Biłgoraju w XIX wieku w świetle materiałów archiwalnych (1810-1875) [w:] Biłgoraj czyli raj. Rodzina Singerów i świat, którego już nie ma, red. M. Adamczyk-Garbowska, B. Wróblewski, Lublin 2005, s. 33-73.

30 P. Sygowski, Żydzi Janowca w latach 1811-1864 – w świetle Ksiąg Urzędu Stanu Cywilnego z Archiwum Państwowego w Lublinie i Dokumentów Centralnych władz wyznaniowych z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie [w:] Historia i kultura Żydów Janowca nad Wisłą, Kazimierza Dolnego i Puław. Fenomen kulturowy miasteczka – sztétł, Janowiec nad Wisłą 2003, s. 48.

31 Kuwałek, Społeczność żydowska, s. 172.

jącej liczbie ludności żydowskiej dołączył w 1827 r. Łaszczów (86,2%). Ponad 60% Żydów odnotowano w Chełmie (68,1%), Józefowie nad Wisłą (67,5%), Annopolu (67,3%), Józefowie Ordynackim (63,8%), Żółkiewce (63,6%) i Łęcznej (60,4); pomiędzy 60 a 50% – w (kolejno) Bychawie, Lubartowie, Kazimierzu, Kraśniku, Kurowie, Krzeszowie, Rejowcu, Hrubieszowie, Zamościu, Głusku, Piaskach, Bełżycach, Lublinie i Opolu Lubelskim; pomiędzy 50 a 40% – w 7 miastach; pomiędzy 40 a 30% – w 14 miastach; pomiędzy 30 a 20% – w 6 miastach; pomiędzy 20 a 10% – w 2 miastach; poniżej 10% w 6 miastach. Brak Żydów odnotowano wówczas w Pawłowie, co nie znaczy, że w ciągu XIX nie zamieszkali oni również i tam³². Trzeba przypomnieć, że w opracowaniu Wasiutyńskiego brak danych dla szeregu (27) mniejszych miast, miasteczek i osiedli.

Przy porównaniu procentowej udziału ilości ludności w obu wykazach to na ogół w ciągu blisko 10 lat liczba ludności żydowskiej wzrosła w wyszczególnionych miejscowościach o kilka procent, w kilku jednak miastach wzrost był większy; w Łaszczowie o 21%, w Kryłowie i Zaklikowie o ponad 15%, w Hrubieszowie, Opolu, Annopolu, Frampolu, Józefowie Ordynackim, Bychawie i Kurowie o około 12-13%. W kilku miastach ten procentowy udział się zmniejszył – najwięcej w Tomaszowie i Tarnogrodzie – po kilkanaście procent, a po kilka procent w Końskowoli, Lubartowie, Modliborzycach, Rejowcu, Turobinie i Zamościu. Porównanie z kolejnymi statystykami może wskazać, czy była to tendencja stała, czy tylko chwilowa.

W sumie miast, miasteczek i wsi o większej ilości ludności żydowskiej niż chrześcijańskiej (powyżej 50%) na terenie ówczesnego województwa było 18, zaś w 1827 r. (według niepełnych danych) było ich 23. Przy wzięciu pod uwagę 58 miejscowości, dla których mamy pełne dane dla 1819 i 1827 r., liczba ludności chrześcijańskiej na terenie województwa lubelskiego wzrosła w tym czasie o blisko 13 tysięcy, zaś ludności żydowskiej o prawie 15 tysięcy. Świadczy to o ówczesnej większej aktywności demograficznej Żydów. Zjawisko to można obserwować przez cały XIX wiek³³.

Porównanie wykazów ludności żydowskiej z lat 1819 i 1827 wskazuje przede wszystkim na jej na ogół proporcjonalny przyrost. Nie ma takich różnic w liczbie Żydów jak w wykazach z 2 połowie XVIII w.³⁴ Sugeruje to stosunkowo duży stopień prawdopodobieństwa prawdziwości danych zanotowanych w wykazie z 1819 r., choć problem ich zgodności z faktyczną ówczesną ich liczbą powinien być tematem dalszych ustaleń. Niewątpliwie kolejne badania nad demografią regionu, szczególnie poszczególnych miejscowości, pozwolą w przybliżeniu rzetelną wartość przedstawionych w „Wiadomości Statystycznej” z 1819 r. danych.

32 Np. w 1860 r. w Pawłowie mieszkało 15 Żydów (APL, RGL, Skb. 102, k. 20-32), a w 1893 otwarto tam dom modlitwy (RGL, A IV 1897:150).

33 Wasiutyński, s. 33-35, 58-61.

34 Jop, s. 147.

Ludność województwa lubelskiego w 1819 i w 1827 r.

Nr w „Wykazie” z 1819 r.	miejsowość	1819 r. liczba mieszk.	1819 r. liczba Żydów	1819 r. % lud. żydowsk.	1827 r. liczba mieszk.	1827 r. liczba Żydów	1827 r. % lud. żydowsk.
498	Annopol	495	269	54,3 %	655	441	67,3 %
123	Baranów	1020	367	36,0 %	1445	642	44,4 %
2	Bełżyce	1500	697	46,5 %	1949	994	51,0 %
516	Biłgoraj	2307	616	26,7 %	3050	1019	33,4 %
4	Biskupice	506	92	18,2 %	620	139	22,4 %
462	Boża Wola	38	12	31,6 %	237		
10	Bychawa	732	356	48,6 %	938	546	58,2 %
234	Chełm	2358	1423	60,3 %	2793	1902	68,1 %
159	Chodel	336	57	16,9 %	387		
232	Cyców (do Siedliszcza lub Łęcznej)	250	10	4,0 %	257		
71	Czechówka Dolna (do Wieniawy)	89	83	93,3 %	147		
81	Czemierniki	750	145	19,3 %	1151	316	27,5 %
301	Dubienka	1710	646	37,8 %	2560	1273	49,7 %
68	Dziesiąta (do Lublina)	153	7	4,6 %	145		
94	Firlej (do Lubartowa)	590	7	1,9 %	940	14	1,5 %
519	Frampol	530	95	17,9 %	669	207	30,9 %
23	Głusk	535	242	45,2 %	744	404	52,2 %
520	Goraj	1716	410	23,9 %	1997	563	28,4 %
181	Gorzków	264	72	27,3 %	393	144	36,6 %
186	Góry Przedmieście Krasnegostawskie)	257	80	31,1 %	298		
302	Grabowiec	1031	277	26,9 %	1663	548	33,0 %
430	Hamernia (do Józefowa Ord.)	218	21	9,6 %	238		
309	Horodło	1372	149	10,9 %	1576	214	13,6 %
314	Hrubieszów	3955	1578	39,9 %	5454	2924	53,6 %
218	Izbica	233	223	95,7 %	433	422	97,5 %
522	Janów (Lubelski)	2617	620	23,7 %	3770	1150	30,5 %
382	Jarczów	567	176	31,0 %	648	213	32,9 %
137	Józefów (n/Wisłą)	992	631	63,6 %	1254	846	67,5 %
435	Józefów (Ordynacki)	620	318	51,3 %	1069	682	63,8 %
89	Kamionka	1051	86	8,2 %	1421	171	12,0 %
141	Kazimierz (Dolny)	1901	986	51,9 %	2096	1197	57,1 %
154	Kluczkowice	156	4	2,6 %	335		
383	Komarów	1115	383	34,3 %	1466	571	39,0 %
145	Końskowola	1438	730	50,8 %	1978	872	44,1 %
436	Krasnobród	837	412	49,2 %	875	424	48,5 %
186	Krasnystaw	2781	27	1,0 %	2952	11	0,4 %
185	Kraśniczyn	185	39	21,1 %	216		
475	Kraśnik	2888	1527	52,9 %	3530	1961	55,6 %
390	Kryłów	900	205	22,8 %	1151	441	38,3 %

527	Krzeszów	915	433	47,3 %	1093	590	54,0 %
147	Kurów	1612	702	43,5 %	1988	1090	54,8 %
93	Lubartów	3050	1814	59,5 %	3603	2074	57,5 %
1	Lublin	9873	4771	48,3 %	13475	6795	50,4 %
395	Łaszczów	509	332	65,2 %	999	862	86,2 %
253	Łęczna	1966	1081	55,0 %	2495	1506	60,4 %
100	Markuszów	517	193	37,3 %	808	343	42,5 %
102	Michów	571	87	15,2 %	856	186	21,7 %
479	Modliborzyce	872	343	39,3 %	976	312	32,9 %
152	Opole (Lubelskie)	1696	626	36,9 %	1983	994	50,1 %
263	Pawłów	521	0	0,0 %	555	0	0,0 %
50	Piaski	884	440	49,8 %	1117	571	51,1 %
138	Prawno	136	9	6,6 %	343		
267	Puchaczów (do Łęcznej)	505	18	3,6 %	601	56	9,3 %
157	Puławy (do Włostowic)	1258	401	31,9 %	1424		
410	Rachanie	605	17	2,8 %	831		
95	Rawa	179	2	1,1 %	204		
271	Rejowiec	539	304	56,4 %	509	275	54,0 %
455	Rudka k. Zwierzyńca (do Szczepieszyna)	123	22	17,9 %	231		
52	Rury (do Lublina)	391	34	8,7 %			
280	Sawin	495	7	1,4 %	579	8	1,4 %
277	Siedliszcze	363	241	66,4 %	670		
212	Skierbieszów	802	27	3,4 %	802		
448	Szczepieszyn	2777	721	26,0 %	3530	1083	30,7 %
278	Świerże	832	151	18,1 %	310		
217	Tarnogóra	766	15	1,9 %	840	22	2,6 %
540	Tarnogród	3543	1553	43,8 %	4000	1260	31,5 %
68	Tatary (do Lublina)	240	10	4,2 %	196		
542	Tomaszów Lubelski	1478	991	67,0 %	2670	1156	43,3 %
219	Turobin	1737	464	26,7 %	2086	511	24,5 %
421	Tyszowce	1952	620	31,8 %	2153	732	34,0 %
357	Uchanie	840	340	40,5 %	857	377	44,0 %
506	Urzędów	485	0	0,0 %	1817	12	0,7 %
166	Wąwolnica	845	191	22,6 %	1223	369	30,2 %
71	Wieniawa (do Lublina)	400	321	80,3 %	436		
157	Włostowie (do Puław)	653	37	5,7 %	712		
286	Wojślawice	755	165	21,8 %	1548	345	22,3 %
68	Wrotków (do Lublina)	411	27	6,6 %	362		
153	Wrzelowiec	200	31	15,5 %	197		
223	Wysokie	242	71	29,3 %	384		
512	Zaklików	633	102	16,1 %	1106	355	32,1 %
513	Zakrzówek (do Kraśnika)	350	1	0,3 %	405		
457	Zamość	2239	1319	58,9 %	4709	2874	53,1 %

457	Zamość Przedmieście Lwowskie (Nowa Osada)	612	176	28,8 %			
455	Zwierzyniec (doSzczepieszyna)	320	0	0,0 %	320		
226	Żółkiewka	534	326	61,0 %	796	506	63,6 %

The number of the Jewish population of cities, towns and villages of the Lublin voivodeship in 'Wiadomość Statystyczna' from 1819

The statistical data concerning the Jewish population in Poland are crucial element in the research of their history in the area. The years 1800 – 1825 are the time when kehilah (e.g. Kalinowszczyzna, Nowy Kazimierz, Zbuczyn, Włostowo) in the territory of the Lublin voivodeship were disappearing as the result of demographic movements and the change of administrative regulations. In the same time the new communities were coming into existence (among others in Puławy, Wąwolica, Kamionka, Michów). The material of 1819, which has been unpublished so far, being the property of the Lublin State Archive, is a crucial supplement of current knowledge of demographic dynamics of the Jewish community in the Lublin region of that time.